

Közgyűjtemények az ezredforduló küszöbén

A XX. század utolsó évtizedének közepén és az ezredforduló küszöbén teszek kísérletet a közgyűjtemények helyzetének (állapotának, gondjainak) és perspektíváinak felvázolására. A viszonyítási pont, ahonnan a vázlat készítése során elindulhatok, 1989 és 1990 – a társadalmi változás időszakának kezdete.

A 80-as évek végén a korábbi évtizedek megszokott „maradványelv” gyakorlatán alapult a kultúra támogatása, mégis a Kelet-Európa-i viszonyok között kiterjedt, sokrétű és elfogadhatóan finanszírozott kulturális intézményrendszer működött, viszonylagos biztonságban. 1990 és 1994 között a kultúra gazdasági helyzetén szinte semmi sem változott. A költségvetés kulturális kiadásai megközelítően követték az infláció mértékét. Fokozatosan átalakult viszont a kulturális intézmények költségvetési szerkezete. A fenntartás összege többszörözve, egyre jobban elvonta a közvetlen szakmai tevékenység pénzügyi bázisát.

Vitányi Iván egyik elemzése már 1994. januárjában jóslatként vetíti előre: „a kulturális intézményeket illetően a Kormány nehéz helyzet előtt áll. Volt egy, a legapróbb részletig centralizált állami intézményrendszer, amely azonban az adott korlátok között folyamatosan és nem eredménytelenül működött. Most olyan új intézményrendszert kell létrehozni, amely megfelel a plurális demokráciák és piaci gazdaságok elvének és gyakorlatának, de meg tudja őrizni az értékeket, sőt képes hatékonyabb terjesztésükre is. A dilemma a következő: milyen módon és milyen gyorsan lehet és kell ezt a le-, át- és felépítést úgy végrehajtani, hogy a folyamatosság megmaradjon. Nehogy előbb teljesen lebontsunk működő szervezeteket, és amikor már csak a romok meredeznek előttünk, akkor kezdjünk gondolkodni az új felépítésén.”

Miközben – Marschall Miklós véleménye szerint – a „kultúra demokratizálása sokba kerül”, ugyanakkor nem lehet lemondani a reprezentatív kulturális intézmények állami tulajdonáról és a közvetlen állami finanszírozásról. Olyan kormányzati magatartást tart szükségesnek, amely tudomásul veszi ugyan a piac meghatározó szerepét, de nem mond le annak aktív befolyásolásáról és alakításáról.

1994. áprilisában Harsányi László állapítja meg, hogy az állam kivonulása a kultúrából évről-évre folytatódott, s „mivel elmaradt az államháztartás reformja az elmúlt években, nincs kép pillanatnyilag arról, hogy az állam hosszabb távon milyen kötelezettségeket kíván magára vállalni közvetlenül a kultúra finanszírozásban.”

1995-től, s a tervezett államháztartási reform révén méginkább 1996-tól a „karcsúbb, de hatékonyabb állam” koncepciója nyomja rá bélyegét intézményeink tevékenységére és alakuló terveire. Radikálisan felül kívánja vizsgálni a pénzügyi irányítás az állami szerepvállalást, s a kultúra (és néhány más szektor) esetén az eddiginél széleskörűbb munkamegosztást tervez az állam, a civil szervezetek

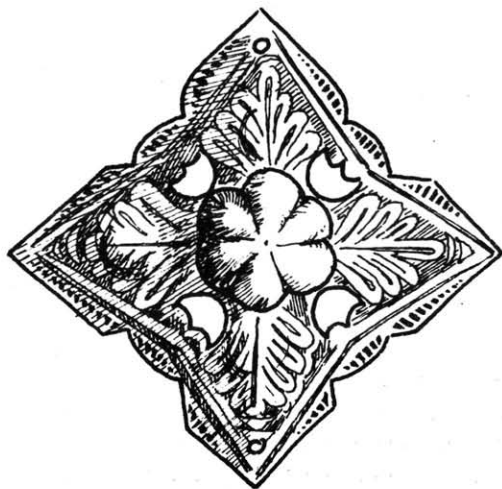
és a piac szereplői között. A „reform költségvetés” csökkentené a központosítás mértékét, mérsékelné az állam újraelosztó szerepét és a központi források eddiginél hatékonyabb felhasználását igényli.

A még mindig formálódó államháztartási reform kultúrát érintő koncepciója mindenféle „karcsúsító” szándék mellett is biztosítani kívánja az országos múzeumok, könyvtárak és levéltárak szakmai teljesítményét, s fontosnak tartja az önkormányzati intézmények feladathoz és teljesítményhez kötött támogatását is – kizárva bizonyos meglévő párhuzamosságokat.

Az elmúlt 5 évben a könyvtárak, levéltárak és múzeumok életét újrászabályozó szakági törvények nem születtek meg. Ez persze nem jelenti azt, hogy kulturális örökségünk jelentős részét gondozó szakterületek nem tettek erőfeszítéseket a jogszabályok előkészítésére. Könyvtári és múzeumi vonatkozásban vannak kész koncepciók, sőt hosszas vitában kiérlelt kodifikált törvényszövegek is. A közeli jövőben mégis csupán a köziratokat, közlevéltárakat és a magánlevéltárakat érintő törvény tervezete kerül a parlament elé.

Részt vett viszont a Művelődési és Közoktatási Minisztérium az önkormányzatokról alkotott 1990-es és 91-es törvények előkészítésében és módosításaikban. Összességében nyugodtan megfogalmazhatom, hogy a helyi és megyei önkormányzatokról, a helyi önkormányzatok feladat- és hatásköreiről, valamint az egyes állami tulajdonban lévő vagyontárgyak önkormányzati tulajdonba adásáról szóló törvényekben érvényesíteni tudtuk a közgyűjteményi intézmények életében meghatározó folyamatosság elvét. Az évtizedek alatt kialakult intézményi struktúrák – gyűjtőkörük, tevékenységük és szolgáltatásaik – a megyei önkormányzatok kötelezően ellátandó feladatai lettek.

Arról persze szó sincs, hogy a törvények érvényesítése során a szerepek és feladatok vállalása viták, problémák és „ügyek” nélkül történt volna. Számos gond forrása volt épületek, műemlékek, muzeális értékek – egyes esetekben levéltári iratok – tulajdonjoga. A vagyonátadó bizottságok a benyújtott bizonyítékok – olykor minisztériumi szakvélemények alapján – döntöttek a vitás

kérdésekben. Természetszerűen jöttek létre közös tulajdonok. Különösen az ország 19 megyei önkormányzata esetén nyújtott be igényt sok város, és jegyeztette be tulajdonát a megyei önkormányzat által fenntartott (egyébként regionális feladatot az egykori járások területén ellátó) városi múzeumokban. Példa gyanánt hadd említsék csupán egy kiemelkedő esetet. Szolnok megye – mint a területén működő múzeumi szervezet fenntartója – a tulajdoni törvény szerint vagyontárgyai közé kívánta sorolni a jászberényi Jász Múzeum műkincseit is. A város önkormányzata azonban protestált és igényt jelentett be számos muzeális emlék – köztük a városi címerben is szereplő Lehel kürtje – tulajdonjogáért. A vagyonátadó bizottság végül méltányolta Jászberény kérését. A közös vagyonoknál persze értelemszerűen jelentkezik a közös fenntartás és működtetés lehetősége, illetve igénye.

A közös működtetésre ésszerű keretet kínálnak az önkormányzati törvények. Olyan intézményfenntartó társulások létrehozására nyújtanak lehetőséget, amelyek a megyei és városi (helyi) közös érdekek jobb szolgálata jegyében együtt biztosítják a pénzügyi költségeket. Ez a forma leginkább a megyei könyvtárak működtetését jellemzi, ahol az érdekelt önkormányzatok alkú nyomán állapodnak meg év mint év a finanszírozás részleteiben.

Az önkormányzatok életét irányító jogszabályoknak mindaddig kellően ki nem használt alapgondolata ez a közös érdekeket szolgáló intézményműködtető társulás. Tanulságos, hogy vélt vagy valós érdeksérelmek, presztizs szempontok igen sok esetben megakadályozták az ésszerű együttes cselekvést. A törvények további javítása során érdemes kezdeményezni, hogy a kulturális intézmények több önkormányzat által történő közös fenntartását jelentős előnyök nyújtásával jutalmazza, illetve juttassa kivételes előnyökhöz a költségvetést biztosító parlament.

Egyes kiemelkedő városi önkormányzatok tudatosan törekedtek az elmúlt évek során arra, hogy kulturális intézményeiket újak alapításával teljeskörűvé tegyék. Példaként Győr vagy Székesfehérvár városát említhetem, ahol a megyei múzeum és levéltár mellett létrejött a városi (művészeti profilú) múzeum és a városi levéltár. Ezek az intézményalapító törekvések látens módon vagy éppen hogy hangosan követelve régóta jelen vannak másutt is, nem csoda tehát, ha példájukat követni fogják. Az új intézmények gründolása végső soron a finanszírozási feltételek megteremtésének függvénye. E tendencia által a levéltárak szorító raktározási gondjaik egy részét képesek lesznek enyhíteni, a városi múzeumok pedig új – vonzó – értéket hozhatnak létre.

Különös helyzet az önkormányzati közművelődési könyvtárak világát jellemzi. A fővárosi, 19 megyei és 145 városi könyvtár számában nem történt lényegi változás. A falvak könyvtárai csökkentek megközelítően 500-al, így alakult a teljes közművelődési könyvtárak száma 4200-ról 3700-ra. Könyvtári állományuk változatlanul megmaradt 41 millió körül, miközben megszabadultak az évtizedek során felhalmozódott propagandasztkus társadalomtudományi, politikai és szépirodalmi művektől. Szinten maradt az olvasók és a kölcsönzött könyvek száma, közel megháromszorozódott az állománygyarapításra fordított összeg (142 millióról 382 millióra) – mutatva a drasztikusan megnövekedett könyvárakat.

Az iskolai könyvtárak esetében (kb. 3500-at tartunk számon) nincs említést érdemlő módosulás. Radikális változás következett viszont be a munkahelyi-

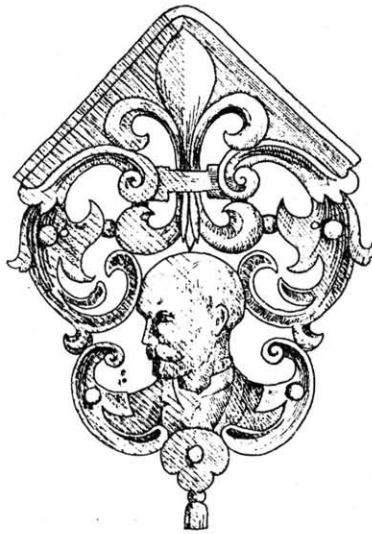
szakszervezeti könyvtárak esetén. Számuk a közel 4000-ról 1400-ra zsugorodott. Könyvtári állományuk a felére, kölcsönzött műveik ugyancsak a felére, olvasóik száma a harmadára csökkent. Nemzeti könyvtárunk, a közel 120 szakkönyvtárunk, valamint felsőoktatási könyvtáraink komoly gondokkal ugyan, de eredményesen működnek.

Mégis – tehető fel a kérdés – milyen irány jelölhető meg a könyvtári hálózat továbbfejlődése számára? A könyvtári rendszer szolgáltatásaihoz állampolgári jogon való hozzájutás nem jelentheti azt, hogy napjainkban a bibliotékák nemzeti könyvtártól a legkisebb települési könyvtárig terjedő kb. 9000-et kitevő számát továbbra is teljeskörűen szükséges fenntartani. Még mindig nagyon jelentős párhuzamosságok működnek, különösen az önkormányzatok intézményeinél, amelyeknek az ésszerű átalakítása, az anyagi források koncentrációja a mainál kielégítőbb helyzetet teremthet. E tekintetben optimális időn belül elérendő állapot az, hogy tudományos és közművelődési célok érdekében minden könyvtár egyaránt ún. „elérési pont” legyen valamennyi könyvtári szolgáltatáshoz. A könyvtárak között erős kooperatív kapcsolatokat szükséges felépíteni a szolgáltatások minimumának biztosítására: képesek legyenek a drámai mértékben növekedő publikus dokumentumokat rendelkezésre bocsátani és e termékből legalább regisztratív szintű tájékoztatást nyújtani. Az elektronizáció kimeríthetetlen tartalékokat ígér egy szilárd rendszeren alapuló és életképes információs infrastruktúra felépítése nyomán a könyvtáros, információtáros, multimédia-táros szakma és persze a felhasználó publikum részére.

A magyar közgyűjtemények közigazgatási, tudományos és kulturális feladatokat egyaránt ellátó intézményei, a levéltárak kifejezetten felértékelődtek az elmúlt 5 évben. Az évtizedek alatt stabilá vált levéltári hálózat mellett a közelmúltban három megyei jogú város – Székesfehérvár, Győr és Tatabánya – hozott létre önálló levéltárat. A helyi önkormányzatok által létesített levéltárak számában lassú növekedés várható, hiszen az új törvény elkészült tervezete lehetőséget nyújt valamennyi önkormányzat számára levéltár alapítására és fenntartására.

A társadalmi és gazdasági élethez bekövetkezett korszakos változásoknak természetes következménye a levéltárak funkciójának felértékelődése. Gondolnunk kell mindenekelőtt a kárpótlási törvények végrehajtásával kapcsolatos adatszolgáltatási kötelezettségre. A levéltárak munkatársai áldozatkész és felelősségteljes munkával 1991 óta 200 ezer kárpótlási adatszolgáltatással segítettek a hozzájuk forduló állampolgárokat. Eközben a kutatást segítő eszközparkjukat kifejlesztették, s ez még akkor is eredmény, ha az eszközök egy része a fokozott igénybevétel következtében elhasználódott. Mellékes, de el nem hanyagolható körülmény, hogy a kárpótlási ügyek intézése háttérbe szorította a levéltárak megszokott belső feladatait. Az átvett, vagy átvételre váró iratanyag nagymértékben halmozódott fel, így az elkövetkező évek egyik fontos munkafeladatát e restancia rendezése, selejtezése, segédletkészítése és állagmegóvása adja.

Ugyancsak fontos feladatokat róttak a társadalmi változások a levéltárakra azáltal, hogy gondoskodniok kellett – esetenként azonnali átvétellel – a jogutód nélkül megszűnt hivatalok, intézmények és gazdálkodó szervezetek levéltári anyagáról. Átvették és kutathatóvá tették a pártállami időszakban külön kezelt MDP–MSzMP iratokat és a volt Állami Egyházügyi Hivatal iratait.

Az elmúlt évek elemi erővel hívták fel a figyelmet a levéltári raktárak véges befogadói kapacitására. Megfelelő előkészítés után a megyei önkormányzati levéltárak 1991-től közel 50 ezer folyóméter iratanyag befogadására alkalmas raktárakkal bővültek. Megkezdődött a Magyar Országos Levéltár új raktárbázisának felépítése, 50 ezer iratfolyómétert meghaladó raktározási lehetőség kialakításával. Budapest Főváros Levéltára pedig tervezi egy teljesen új levéltári objektum felépítését.

Napjainkban a levéltárak összesen 256 ezer folyóméternyi történeti iratot őriznek. Az utóbbi öt év 40 ezer folyóméternyi gyarapodást hozott. Ebből Magyar Országos Levéltár 10 ezer, a fővárosi és megyei levéltárak 25 ezer folyóméternyi irattal gazdagodtak. Óriási gond forrása, hogy a ma működő levéltári raktárak egyharmada – sajnos – nem igazán alkalmas iratok őrzésére. Ebből következően az iratok jelentékeny része pusztulófélben van, s megmentésükhöz (az egészséges raktárakon túl) technikai berendezésekre van szükség. Különösen a XX. századi iratok zömének állapota fenyegető, mert a papír és az íranyag gyenge minősége a szétmállás és az elhalványulás veszélyét hordozza. Több tízezer folyóméter iratanyag igényel mielőbbi konzerválást, restaurálást és sürgős mikrofilmre vitelt.

Az állagvédelem kellő fontosságú kezelése mellett a kutatás feltételeinek javítását is szorgalmazza a felelős ágazati irányítás. A rövidesen parlament elé kerülő törvény prioritást biztosít és könnyítést tartalmaz az igazoltan tudományos célú kutatások számára.

Az ország múzeumainak működését számos tekintetben – persze évtizedek óta – kétarcúság jellemzi. Egyik oldalon sikeres teljesítmények sorakoztathatók fel, másik oldalon ugyanakkora jelentőségű gondok halmozódtak fel. Az országos múzeumok, szakmúzeumok és megyei múzeumok száma 1961-től konstans (meghaladja a 60-at). A szinte semmiből fokozatosan a tájmúzeumok és gyűjteményeik száma kúszott fel közel 250-re, a múzeumi kiállítóhelyek pedig 440-re.

1989 és 1994 között a múzeumi létesítmények száma alig változott, megmaradt az összesen 750-es szám körül. Összetételük azonban módosult. Megszűnt 48 intézmény, s létesült 65. A bezárt múzeumi kiállítóhelyek egy részének politikai indítékai voltak (pl. Münnich Ferenc vagy Dobi István emlékkiállításai), de számos esetben a fenntartó szűnt meg (pl. a Beton- és Vashetonipari Művek) s vele együtt a szakgyűjteménye, változott sok esetben a fenntartó önkormányzat kulturális igénye és ízlése is.

Az ízlés- vagy igényváltozást új létesítmények is tükrözik. Korábban a múzeumi térképeken fel sem lelhető települések önkormányzatai – összefogva a megyei múzeumokkal – nyitottak tájházakat és falumúzeumokat. De a 90-es évek első felében kezdte meg hivatalos működését a Kodály Zoltán Emlékmúzeum és Archívum, a Ludwig Múzeum, vagy a Postamúzeum Rádió és Televízió-történeti kiállítóhelye. Külön fejezetet érdemelne, mégis csupán említést tehetek arról, hogy az egyházi közgyűjtemények fenntartására 1991-től folyamatosan nyújt jelentős költségvetési támogatást az országgyűlés. Haszna az egyházi múzeumok, kiállítóhelyek – emellett könyvtárak és levéltárak – számának gyarapodásával és eredményes tevékenységével is mérhető.

Múzeumaink műtárgyállománya az 1961-es 3 milliőról (különösen a megyei múzeumi szervezetek aktív munkája révén) 1989-re 12 millióra növekedett. Ez a mennyiség 1995-re meghaladta a 17 milliót. Az állandó kiállítások ezret megközelítő számából évente csupán 50-60-at nyitunk meg, de az időszakos tárlatok mennyisége még mindig eléri-meghaladja az ezret. A muzeológusok tudományos tevékenységének mutatói az 1980-as években érték el számszerűen a csúcst, de teljesítményük ma sem lebecsülendő – 2500 tanulmány és 1000 kötet. (E ponton kénytelen vagyok rámutatni arra, hogy bár hagyományai vannak a muzeológusi tevékenység és a tudományos kutatás helyes arányainak, az utóbbi évek néha és néhol jóvátehetetlen fejleménye a klasszikus muzeológusi munka háttérbe szorulása. E tendencia szükségszerű megfordítása a jövő érdeke.)

Mégis! A serpenyő másik oldalára gondok és tennivalók sokaságát kell oda-sorolni. Vázlatosan és példa gyanánt fogalmazok meg közülük néhányat. A kevés korszerű múzeumi raktár mellett jelentős az állagromlást előidéző depók száma, ráadásul elvi kérdőjeleket is szükséges megfogalmazni a műtárgy-raktározás örökös napi gyakorlatában. Nem tudtuk eddig érvényre juttatni a kiemelkedő műkincsek különleges és biztonságos raktározásának érdekét, számítva rendkívüli körülményekre (pl. elemi kárra) is. További haladást kell elérjünk a muzeális emlékek nyilvántartásának korszerűsítésében, az elektronikus adatbázisok felépítésében. Az ezredfordulóhoz közeledve újra kell gondolni a múzeumi gyűjtemények további fejlesztésének (és selejtezésének) szempontjait. Külön kérdés-ként merülnek fel a jelenkor múzeumi megőrkítésének elvei és gyakorlata. Folytatni kell a magántulajdonú védett műkincsek problémakörének áttekintését, s a védelmet – új szabályozókkal – eredményesebbé kell tenni. Gondosabb és tudományosan igényesebb (közönségforgalmi érdekeket jobban figyelembe vevő) időszakos kiállításokat kell rendezzünk – a megszokottnál lényegesen alacsonyabb számban. Szép számmal lehetne persze ma már kivételeket (kivételesen igényeseket) példaként állítani. Gondok vannak a muzeológusképzés gyakorlati oldalával, magasabb szintre emelése a felsőoktatással közös érdek. Megoldatlan és feszülő viszony fűzi a múzeumokat a hazai műkereskedelemhez, ame-

lyet elvi és gyakorlati oldalról is sürgősen rendezni kell. De – a példákat befejezve – van tennivalónk a nemzeti kisebbségek múzeumainak bővítésével, sőt országos közgyűjtemények (a nemzeti hangtár vagy a videotár) létesítésével is.

*

Gyakran érvelünk – s nem alaptalanul – azzal, hogy kulturális intézményeink között a rendszerváltás idején levéltáraink, múzeumaink és könyvtáraink (különböző mértékben ugyan, de) eredményesen talpon maradtak. Remélhető, hogy a közeljövő államháztartási reformja az új működési modellben is biztosítani fogja a közgyűjtemények alapfeladatainak, kulturális örökségünk ápolásának finansziális hátterét. Bizonyos ugyanis, hogy a KÖZ gyűjteményei révén tájékozottabb és fejlettebb ízlésű társadalom minden problémára könnyebben talál megoldást, mint az elmaradott.

(Elhangzott az MTA 1995. évi közgyűlésének keretében tartott, a Kultúra őrhelyei: levéltár, könyvtár, múzeum c. tudományos ülészakon)

Bodó Sándor

„Könyvtárak: az 'információs autósztroda' szervízállomásai vagy bázisintézményei?”

Öröm és egyben megtiszteltetés, hogy Akadémiánk a számos országos tudományos probléma között napirendre tűzte a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya tudományos ülése keretében a közgyűjtemények és ezen belül a könyvtárak működésének elméleti és ezzel összefüggő gyakorlati kérdéseit. Itt rögtön megjegyzem, hogy a könyvtárak a közgyűjteményeken belül nemcsak a „kultúra őrhelyei”, amint azt az osztályülés összefoglaló címe jelzi, hanem két szempontból is különleges helyet foglalnak el a testvérintézmény közgyűjtemények között.

Az egyik egy világhírű francia antropológus, Claude Lévi-Strauss idézetével jellemezhető. Ő azt mondta, hogy egy világégés esetén ha egyetlen valaminek kellene megmaradnia, ami

egy újabb világ számára eligazít a múlttól, akkor az egy könyvtár lenne (megjegyezve, hogy a Library of Congress mert az a legnagyobb). Valóban elmondható, hogy a könyvtár az az *integrált* kulturális-tudományos intézmény, amely az ismeretek, a tudomány és a társadalmi tapasztalatok kvintesszenciáját a legteljesebben tartalmazza. Minden ismeret, ami a legkülönbözőbb kulturális-tudományos-oktatási stb. intézményekben szétosztottan fellelhető, kéziratos, nyomtatott és egyéb információhordozó formájában (gondolok itt pl. a gépi adatbázisokra) a könyvtárban sűrűsödik. A *másik* különlegesség: az átfogó oktatási rendszer mellett a könyvtári hálózatok nyújtják *millióknak a legtömegesebb hozzáférést* az ismeretekhez, társadalmi hatásuk tehát messze túl-

mutat a „kulturális órhelyen”. Ezért az oktatáshoz hasonlóan kitüntetetten a társadalmi dinamizálás és fejlődés alapintézményei közé tartoznak. Nem túlzás azt állítani, hogy eképpen a könyvtári rendszer *közgazdasági kategória* is és a fejlett országokban eképpen is kezelik.

Ez a közgazdasági kategória-felfogás mit sem von le természetesen a könyvtári rendszer kulturális és tudományos jelentőségéből. Ám éppen közgazdasági kategóriaként is tekinthető volta miatt az *információs autósztádának a könyvtárak nem szervizállomásai, hanem alapkomponeensei, bázisintézményei*. Ez egyben válasz az előadás címének kérdésére. Itt eltekintek a könyvtártípustól, a könyvtárt mint *rendszert* fogom fel.

Néhány szót az információs autósztáda fogalmáról, amelyről közvéleményünk, pontosabban a sajtó hosszú ideig tudomást sem vett. Manapság azonban jóformán naponta jelenik meg valami főleg műszaki vonatkozásairól, de alig vagy semmi társadalmi összefüggéseiről. Pedig ép-

pen a *társadalmi összefüggésekre* kell a hangsúlyt tenni. Úgy is felfogható, hogy ennek az információs autósztádának van egy *mérnöki*, még pontosabban *üzleti víziója* és ezt kell egyenrangúan kiegészítenie, sőt lehetőleg megalapozni a *társadalmi-kulturális vízióval*. Ebből következik mondani-
valóm lényege: a helyes kérdésfeltevés nem a kirekesztő *vagy-vagy*, hanem az integráló szemléletű *is-is*. Az információs autósztádát semmiféle megfontolásból vagy a műszaki megoldások bűvöletében nem szabad szembeállítani a hagyományos könyvtári szolgáltatásokkal. A kettőt *együtt* kell működtetni: időtől, körülményektől, témakörtől függően hol egyik, hol másik kerül előtérbe, de *sosem ellentétben*. Az alap *nem a kommunikációs technológia*, amelynek bármiféle alábecsülése nem más mint a tudatlanság jele. Ezt a csúcstechnológiát is azonban *eszköznek* kell tekinteni, amelynek működése a kultúra és a tudomány szempontjából a könyvtárakban az évszázadok alatt felhalmozódott *ismeretanyagra* épül.

Magát az információs autósztáda fogalmát megelőzte az *információs társadalomé*, amely *Daniel Bell* amerikai szociológusnak a 60-as évekbeli munkássága nyomán terjedt el úgy is mint posztindusztriális társadalom. Ezzel az elmélettel összefüggésben kell megemlíteni az ugyancsak USA-beli *Machlup* és *Porat* alapvető tudománygazdaságtani, közgazdasági és statisztikai munkásságát az információról, mint közgazdasági kategóriáról. Magát az információs autósztáda fogalmát *Gore*, az Egyesült Államok alelnöke egy, az 1994. márciusában Buenos Airesben tartott távközlési fejlesztési világkonferencián fejtette ki összekapcsolva az információs társadalmat és a globális információs inf-

rastruktúrát. Ezt követően kapta fel a sajtó, az alapvetően az üzleti élet által kezdeményezett a világot átfogó és jelenleg már az INTERNET által működtetett világ-kommunikációs rendszert, illetve ennek lehetőségeit. Ebbe már Magyarország is bekapcsolódott az I²F Program által. És ha valamiben kézzelfoghatóan érezhető a Világbank támogatása, akkor e program megvalósítására ez bizonyosan állítható.

Az információs autósztroda mint kiemelt fejlesztési program bekerült az Európai Közösség állami vezetőinek látókörébe majd tanácskozásaiba az ú.n. *Bangemann-jelentéssel*. Se szeri, se száma az azóta megjelent erre vonatkozó részben európai integrációs, részben Egyesült Államokbeli, részben japán kormány-megnyilvánulásoknak és az üzleti élet akcióinak.

Az információs autósztroda tömören: a világ hálózatba kötött számítógépei legváltozatosabb információfajtáinak cseréjére alkalmas. Ez egyaránt vonatkozik a szó, az állókép, a mozgókép, a zenei, a kutatási, az oktatási a szórakoztatási, és ami talán a legfontosabb: az üzleti adatok továbbítására. Egy triviális példával: több százmillió háztartásba bevezetett személyi számítógép egyike megfelelő modem alkalmazásával lehetővé teszi ha történetesen kínai ételre vágyik valaki, minden fáradság nélkül lehívja a megfelelő információs bázisból a hozzá legközelebb eső kínai étterem címét, étlapját, megrendelje haza a menüt, a fizetést pedig ugyancsak kódolt folyószámlája alapján számítógéppel utalja át. Ezt követően pizsamában lehívhatja a new yorki Metropolitan kedvelt előadását és hogy az élvezet teljes legyen, utána a világ valamelyik nagy múzeumából esetleg szemügre veszi Ingres rajzait.

Mindezt anélkül, hogy egyetlen szót is váltana valakivel, anélkül, hogy megérintené az ú.n. *katedrális effektus*, amit egy múzeumban, egy koncerten, egy könyvtárban való tartózkodás jelent.

Mindebből következhet, hogy ad absurdum az információs autósztroda jelentősen hozzájárulhat az *emberi dialógus végének kezdetéhez*, vagy közelebbi fogalommal az *elidegenedés* feléréséhez.

Miféle társadalom alakulhat majd ki, amikor emberek százmilliói behúzódnak a személyi számítógép mellé mint ősrégen a vadember barlangjában és a legkülönbözőbb információs szükségleteiket egymástól elszigetelten az emberi beszédet pótló kódokkal és jelekkel helyettesítik? Mindaz az előny, amit az információs autósztroda jelent a kutatásban, a *tudományos ismeretek cseréjében*, a *hátrányos helyzetű, mozgásképtelen, beteg stb. egyedek* részére olyan hatalmas pozitívum, hogy egy idő után pótolhatatlanná válik. De ellensúlyképpen a közvetlen emberi kommunikációt, a fantáziát, az esztétikumot, és mindazt

ami az olvasással, a könyvtári jelenléttel jár, elsorvaszt. Ismét egy triviális példával: nehezen elképzelhető, hogy valaki aki például fürdés közben Pizkos Fred a kapitányt olvasná, ugyan-
ezt a számítógépével meg tudja csinálni (nem is szólva egyéb intim szituációkról).

Történetesen egy magyar tudós, a szervezéstudomány egyik atyja, *Ludwig von Bertalanffy* „... Ám az ember-ről semmit sem tudunk” című könyvében int óva attól, hogy a világot mint organizációt lehessen végső perspektívának tekinteni. Idézett könyvből jegyzem meg egyébként, hogy az egységes tudományos világnézet, mint amilyenek az információs autósztráda fogalma is felfogható volna, már 1725-ben megjelent egy olasz humanista, történész és filozófus tollából „Egy új tudomány alapjai a népek között természetéről” címen, melyben egy *Vico* nevű szerző végső soron az egyenlőséget, a méltányosságot, a társadalom közös javát szolgáló törvényeket emeli ki. Az illúzióknak is megvan a története. Ehhez a gondolat-sorhoz kapcsolható mégha lazán is egy mostanság igencsak ritkán idézett 19. sz.-beli *Marx* nevű közgazdász egy gondolata, miszerint a gazdaság igazi mérőeszköze a *szabadidő*. Minden valószínűség szerint az információs autósztráda hozzájárul a szabadidő növeléséhez. Nem bizonyos azonban, hogy kizárólag a társadalmi termelékenység olyan emelkedése által, ami nélkül szabadidő persze nincs. Elképzelhető azonban, hogy az információs autósztráda által nemcsak új iparágak keletkeznek, de talán olyan mértékben is növekedik a szabadidő, ami már nem az igazi gazdaság mérésére alkalmas, hanem a munkanélküliség növekedésére is. Ennek leküzdése persze nem a *modern ludditákra* vár.

Félreértés lenne, ha mindaz a potenciálisan negatív lehetőség, ami az információs autósztrádaival függ össze és aminek felvázolása e közlemény keretében csak felületes lehetett, azt a benyomást keltené, hogy az előadás valamilyen módon a ma már divatja múlt *Gutenberg-Marconi galaxis*, vagy a *Snow-féle két kultúra vitában* műszaki kultúra ellenes álláspontra helyezkedne. Nemcsak természettudományosan és műszakilag lehet és kell tervezni, hanem olyan *társadalmi folyamatokat is*, mint amilyen a kultúra. Minden bizonnyal *Tocqueville*-nak igaza van amikor azt mondja, hogy a „demokrácia nem csak beviszi az irodalom, az olvasás megkedvelését az ipari osztályokba, hanem bevezeti az ipari szellemet is az irodalomba.” Jó volna, hogy ilyen fajta gondolatok hassák át az információs autósztrádaival kapcsolatos elképzeléseket is és ne válják belőlük egyfelől csak *profitorientált vállalkozás*, másfelől ámult várakozás. Profitorientáltság nélkül persze az egészből nem lenne semmi. Az is kézenfekvő, hogy ezt a globális világméretű programot az Egyesült Államokban, a nyugat-európai fejlett országokban és Japánban lanszírozzák elsősorban, vagyis a legfejlettebb ipari országokban. *A fejlődő országok*, az ú.n. harmadik világ, de még a ú.n. *periférián* elhelyezkedő országok (Magyarország is ezek közé tartozik) ez idő szerint nem tekinthetők jelentős felvevő piacoknak. Követniük kell azonban lehetőségeik szerint legalább szellemileg mindent, ami a világban technikailag előremutató. De hogyan lehet mindezt például jól ellátott könyvtárak nélkül?

Fukuyama híressé vált elmélete a történelem végéről minden bizonnyal nem jelenti a hagyományos kultúra, ebben az olvasás és az olvasás legfőbb

műhelyének és szálláscsinálójának, a könyvtári rendszernek a végét. Az emberi növekedéshez hozzátartoznak a gyermekbetegségek. Ilyennek lehet tekinteni társadalmilag az információs autósztládával összefüggő a „paperless library”, vagy újabban az „electronic library” abszolutizálását is és mindazt, ami az emberiség sokezeréves kultúrájában felhalmozott szellemi értékek gyökeres átalakítására törekszik, nem pedig a technikának a kultúra kedvező fejlesztésére gyakorolt irányába mutat.

Az előadás szerzője a *Victor Hugo* által megálmodott „a nép szívének az ország agyával történt összekapcsolását tartja” követendőnek, amely úgy valósul meg – egyebek mellett – „hogymindenütt ahol van egy megművelt kis földdarab, lennie kell egy könyvnek is”, továbbá „...az ingyenes és kötelező közoktatás bevezetése... fokról fokra emelkedve... a Francia Tudományos Akadémia szintjéig terjedne” és „a tudomány kapuit minden ember előtt szélesre tárná”. Valójá-

ban a könyvtári rendszer, mint a kultúra egyik legfontosabb őrhelye ahhoz a *leonardói vízióhoz* járulhat hozzá, amely az ember ideális arányait négy karral és négy lábbal képzei el. Képletesen szólva, ez a kiterjeszkedés a könyvtári rendszer által is a személyiség fejlődésének szellemi és érzésszervi bővítésének egyik legfontosabb műhelye az információs autósztroda *be-kapcsolódásával*. Zárzóként talán megengedhető egy utópisztikus elképzelés: a jövő társadalmában az információs autósztrodán alapuló információs társadalom, hanem *informatikával átszőtt humanista társadalom* legyen a következő generációban.

(Az 1995. évi akadémiai közgyűlés MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya:

A kultúra őrhelyei: levéltár, könyvtár, múzeum tudományos ülésszakon (05.09.) elhangzott előadás némileg átszerkesztett szövege.)

Rózsa György

A Könyvtári és Informatikai Kamara és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 1995. március 30-i együttes ülésének állásfoglalása

A Könyvtári és Informatikai Kamara és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete mint a könyvtárügy szakmai érdekképviseleti szervezetei a Nemzeti Kulturális Alap létrehozását, működésének beindítását és a Könyvtári Szakmai Kollégium egyéves tevékenységét folyamatosan figyelemmel kísérték. Az 1995. március 30-án megtartott együttes ülésen meghallgatták a szakmai kollégium beszámolóját (előadó: dr. Ambrus Zoltán, a kollégium vezetője), megvitatták az egy év tapasztalatait, megfogalmazták álláspontjukat a kollégium eddigi működéséről és állást foglaltak a kollégium 1995. évi pályázatával kapcsolatban.

1. Az érdekképviseleti szervek örömmel fogadták 1994 tavaszán az NKA

önálló könyvtári kollégiumának létrehozását, az érdekképviselői szervezetek delegálási jogát, és azt, hogy a kollégium kikérte véleményüket a pályázati célok megfogalmazásakor.

2. Az együttes ülés érthetetlennek és indokolatlannak tartja az NKA Bizottságának 1995. március 4-i döntését az ez évi pályázati keretek meghatározásáról. Miközben a legtöbb kollégiumi keret növekedett, a könyvtárügy csak bizonytalan ígéretekkel kapott pótlólagos forrásokra, egyrészt 1996-ra, másrészt arra az esetre, ha a bevételek megfelelően alakulnak. Ezek a lehetőségek az azóta hozott kényszerű kormányintézkedések tükrében irreálissá váltak. Az iskolák támogatására biztosított összeg nem növelte meg a kollégium önálló mozgásterét. A döntés nincs összhangban a minisztérium vezetőinek több fórumon hangoztatott, a könyvtárak kiemelt kezelésére vonatkozó álláspontjával. A könyvtárügy szakmai érdekképviselői szervei kérik és igénylik a könyvtári kollégium pénzügyi keretének jelentős, legalább a többi szakmai kollégium lehetőségeivel arányos felemelését, figyelemmel egyrészt a könyvtári területen erősödő információs hatásokra, másrészt arra, hogy a könyvtárak 300 millió Ft értékben nyújtottak be pályázatokat, ami tizenkétszeresen haladja meg a 25 milliós keretet.

3. Az egyesület és a kamara osztotta és osztja a kollégium álláspontját abban, hogy a szűk pályázati összeg keretein belül a könyvtárügy szempontjából stratégiai jelentőségű témákhoz kell támogatást nyújtani, melyek a könyvtárügy egészére vagy egy-egy kiemelt szakmai terület teljesítményére gyakorolnak hatást, vagyis a könyvtárakban felhalmozott kulturális értékek minél hatékonyabb hasznosulását segítik elő. Így előtérbe helyeztük a számítógépesítés egyes vonatkozásait, az információkövetítés feltételeinek javítását, a könyvtártudományi kutatások támogatását és az új eljárások, technológiák bevezetését.

Láttuk és ma is érzékeljük, hogy a könyvtárügy fejlesztését támogató projektek csak akkor hasznosak, ha biztosítják a folyamatosságot; a legtöbb elkezdett téma három-négyéves kifizetésű. Ezért egyetértünk a kollégium 1995. évi pályázati célkitűzéseivel.

4. Az együttes ülés elfogadja és elismeri a Könyvtári Szakmai Kollégium eddigi munkájáról szóló beszámolót. Úgy ítéli meg, hogy a kollégium lehetőségeihez képest szakmailag támogatható, jó munkát végzett. A kollégium tagsága és működése bírja a könyvtáros szakma bizalmát. Szervezeteink a jövőben is igénylik az együttműködést és felajánlják segítségüket a kollégium munkájához.

Budapest, 1995. március 30.

**Könyvtári és Informatikai Kamara
Magyar Könyvtárosok Egyesülete**

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium a könyvtárak összehangolt irányításának segítésére 1995-ben újjászervezte az Országos Könyvtárügyi Tanácsot, melynek tagjai az alábbi szakértők:

elnök:	Dr. Horváth Tibor	titkár:	M. Csaba Gabriella
tagok:	Dr. Antalóczi Lajos Dr. Bakonyi Géza Balogh Mihály Domsa Károlyné Halász Magdolna	Dr. Hermann Ákos Huszár Ernőné dr. Kiss Gábor Kiss Jenő Dr. Redl Károly	Dr. Száva-Kovács Endre Dr. Varga Sándor Dr. Voit Krisztina Poprády Géza Zalainé Kovács Éva

*

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium által a felsőfokú könyvtárosképzésben alkalmazásra ajánlott tankönyvek és oktatási segédletek megírására kiírt pályázat nyertesei:

Jelige	Pályázó(k)
1. ASLIB	dr. Murányi Péter – dr. Pálvölgyi Mihály – Téglási Ágnes (fordítók) – Irene Wormell (szerkesztő)
2. BUCKLAND	Dr. Murányi Péter – dr. Pálvölgyi Mihály (fordítók)
3. NEWGRANGE	Sándori Zsuzsanna
4. HANDY	Alföldkiné Dán Gabriella – Skaliczki Judit – Zalainé Kovács Éva – Báttonyi Viola – Téglási Ágnes
5. HUMAN RELATIONS	dr. Nagy Attila
6. BAGIRA	Tóth Dezső
7. ONLINE 95	Roboz Péter
8. DIALÓGUS	Dr. Sebestyén György
9. GARFIELD 95	dr. Vasas Livia – Timár Zsolt
10. FIGEMADÁR	Vadász Ágnes – Sándori Zsuzsanna – Fazekas Andrea
11. CD-ROM	dr. Murányi Péter
12. GUTENBERG-GALAXIS	Klárné Barta Éva – Cseres József
13. DIGITÁLIS PAPIRUSZ	dr. Tószegi Zsuzsanna – Bíró Ferenc – Posta Pál
14. COGNITIVE OVERHEAD	Sütthő Péter
15. LIPTON	Vadász Ágnes – Fazekas Andrea
16. ZAPHYR	dr. Kokas Károly – dr. Bakonyi Géza
17. ARIEL	Ungváry Rudolf
18. TINTALEVES	Dr. Darányi Sándor – Ládi László
19. E-MAIL	dr. Koltay Tibor
20. GYŰJTEMÉNYSZERVEZÉS	Ferenczy Endréné
21. SZEMELVÉNYEK	Orbán Éva – Ungváry Rudolf
22. LOGOSZ	Máté András
23. HABENT SUA FATA LIBELLI	Gereben Ferenc

A Kuratórium a megvalósításra el nem fogadott TALÁLAT jellegű pályázatot, ill. Bölcsföldiné dr. Dósa Évát – a benyújtott pályázati anyag magas színvonalát értékelve – 25.000 Ft díjazásban részesíti.